

від процесів глобалізації. Виходячи із цього, держава повинна створити належні механізми мінімізації негативного впливу глобалізації. Мета такої діяльності – адекватне забезпечення та захист прав, свобод та законних інтересів громадян.

Використані джерела:

1. Матузов Н. И. Теория государства и права : учебник / Н. И. Матузов, А. В. Малько. – М. : Юристъ, 2004. – 270 с.
2. Осауленко О. І. Загальна теорія держави і права : навчальний посібник / О. І. Осауленко. – К. : Істина, 2007. – 336 с.
3. Серета Г. П., Стеценко С. Г. Проблеми теорії держави і права : навчальний посібник у визначеннях та схемах / Г. П. Серета, С. Г. Стеценко. – К. : КНТ, 2009. – 184 с.
4. Обзоры результативности экологической деятельности. Украина. Второй обзор / [Европейская экономическая комиссия. Комитет по экологической политике]. – Нью-Йорк, Женева : ООН, 2007. – 265 с.

Кухтик С. В. Внешние функции государства в контексте глобализационных вызовов

В статье осуществлен анализ и дана характеристика влияния глобализации на внешние функции государства. Особое внимание уделено показу функции обороны, политической и экологической функциям государства.

Ключевые слова: внешние функции, глобализация, оборона, политика, экология.

Kuhtik S. V. Outside of the state in the context of globalization calls

The article made an analysis and the characteristic of the impact of globalization on the external functions of the state. Particular attention is given to show the functions of defense, political and ecological functions of the state.

Keywords: external functions, globalization, defense, politika, and ecology.

Лукаш О. Л.

Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова

ПРАВОВА КУЛЬТУРА ОСОБИСТОСТІ: СТРУКТУРНО-ФУНКЦІОНАЛЬНИЙ АНАЛІЗ

Аналізується поняття та основні складники правової культури, зокрема, правова свідомість (ідеологія та психологія), правові почуття та воля, правова діяльність.

Ключові слова: людина, культура, право, правова культура, правова ідеологія, правова психологія, правове виховання.

Поняття правової культури особистості свого спеціального теоретичного осмислення набуло у вітчизняній науці передусім у теорії держави і права ще радянського періоду. Попри її значну ідеологізацію, ця теорія сформувала основні методологічні підходи до вирішення проблеми, розкрила більшість аспектів її специфіки правової культури, але робилось це переважно без належного врахування широкого контексту людської культури. Тож філософський підхід, з нашої точки зору може виявитись плідним доповнення правової теорії в розгляді проблеми правової культури особистості.

Окремого визначення для поняття правової культури особистості юридична

енциклопедія, підготована теоретиками права і держави НАН України не дає. Натомість в статті “Правова культура” міститься короткий перелік компонентів правової культури особистості: “Правова культура особи виражається у трьох головних її вимірах: а) правових культурних орієнтаціях; б) діяльності по їх реалізації; в) результатах реалізації цих орієнтацій” [1; 3, 7]. Якщо виокремити ці компоненти орієнтації, діяльність та її результати, – то важко зрозуміти відмінність і специфіку суспільного та індивідуального рівнів правової культури. Наприклад, український правник Л. В. Павловська дає таке визначення правової культури особистості – “це система правових знань, вмінь, навичок, емоцій, почуттів, які проявляються у правомірній поведінці” [2; 32]. Дуже часто під правовою культурою особистості мають на увазі певну *систему знання* про право, державу, правові інституції, юридичні процедури тощо. В такій трактовці, зазначає російський дослідник Г. Л. Серов, правова культура виглядає доволі аморфним утворенням, доволі схожим на правосвідомість [3; 100].

Значна кількість представників сучасної української теорії держави і права достатньо вірно відображають зміст правової культури особистості, але не доводять аналіз до концептуального визначення, яке б задовольнило і правників, і представників інших напрямків гуманітарного знання. Так Є. В. Назаренко подає перелік “головних елементів *бажаної* моделі правової культури особистості:

- усвідомлення сутності права, його соціальної і особистісної цінності як вияву справедливості і гаранта невід’ємних прав і свобод, честі та гідності кожної людини;
- усвідомлення необхідного пріоритету права над державою;
- знання Конституції і законодавства, їх оцінка з точки зору сутності права та правових ідеалів;
- знання своїх прав, свобод, обов’язків, наявність правових ідеалів у цьому напрямі;
- повага до Конституції і правових законів, до прав і свобод кожної людини, усвідомлене бажання втілення принципів правових законів у життя, звичка правомірної поведінки;
- усвідомлення себе вільною особою, суб’єктом реальних прав і свобод, уміння їх реалізувати; громадянсько-правова активність у здійсненні своїх політичних, інших громадянських прав, свобод і обов’язків;
- принципово обгрунтоване критичне ставлення до чинного законодавства та прагнення його удосконалення відповідно до принципів права потреб соціального життя;
- нетерпимість до будь-яких порушень правопорядку, неприйняття будь-якого насильства, жорстокості, терору щодо людини з боку держави, фізичних та юридичних осіб” [4; 20].

Однак уважний погляд показує, що все вищенаведене – певний зріз, фактологічний опис, але не елементи структури правової культури особистості, адже не розкрито їх взаємозв’язок та взаємозалежність, певну різнопорядковість та значущість, логічний та соціально-історичний зв’язок.

Правова культура – складна, ієрархічна система, в якій можуть бути виділені

структури різного порядку. О. П. Семітко обґрунтовує положення про “подвоєння структури правової культури за рахунок існування в правовій системі складних елементів, які підлягають оцінці з точки зору правового прогресу, з точки зору цільового стану правової культури” [5; 10]. Продуктивним, на думку О. П. Семітко, є розуміння правової культури як якісного стану правового життя суспільства на певному його етапі розвитку. Він розрізняє два стани правової культури: цільовий та наявний. Наявний включає в себе рівень законодавства, поширену правову практику, стан суспільної правосвідомості. Цільовий стан – це принципи, певний нормативноціннісний ідеал даного суспільства в сфері правових відносин [6; 26-29]. Цей російський дослідник спирався в побудові власної концепції не тільки на теорію держави і права, але й на широкі соціологічні дослідження, які дали багатий фактичний матеріал і дозволили краще зрозуміти насамперед правову культуру особистості.

О. П. Семітко виокремлює також 5 структурних типів відносин наявного стану і цільового в правовій культурі: 1) відносини активної позитивної відповідності наявного рівня розвитку правової системи; 2) відносини позитивної відповідності; 3) відносини індиферентної відповідності; 4) відносини негативні; 5) активно негативна відповідність наявного цільовому [6; 28]. Отже потрібно застосувати цю модель до аналізу правової культури особистості. Але потрібно також прояснити суть співвідношення правосвідомості та правової культури особистості.

Правосвідомість трактувалась у теорії права достатньо не одностайно. Деякі дослідники вбачали в ній лише “правові погляди, правові норми і правові відносини”; інші розуміли його як “морально-політичне за своєю сутністю” [7; 6]. Д. А. Потопейко доводила, що специфіка правосвідомості в тому, що вона направлена на специфічну суспільну потребу – регламентацію і тому є формою суспільної свідомості, в якій усвідомлена ця потреба. Це зумовлює сталість структурних зв’язків між певними формами суспільної свідомості, особливо з моральною та політичною свідомістю.

Структура правосвідомості особистості вміщує елементи *загального, особливого та одиничного*. В першу чергу правосвідомість є формою суспільної свідомості, тому вона містить загальні правові інтереси та почуття. Особливе в правовій свідомості особистості залежить від належності людини до певної соціальної групи, від освіти, побуту, стиля життя. І, нарешті, індивідуальний елемент правосвідомості – це зумовлені індивідуальними характеристиками особистості схильності, уподобання, емоції, почуття та світогляд відносно правових аспектів життя. На думку Д. А. Потопейко правосвідомість складається з правових понять, правових емоцій та правової волі [8; 56].

Інший варіант структури правової культури особистості обґрунтувала Є. В. Аграновська, яка виокремила два її елементи: “ідеологія та соціально-психологічні компоненти” [9; 21]. Такий погляд було зумовлено існуванням єдиної державної ідеології, яку втілювали у всі форми суспільної свідомості. Цей компонент дозволяв розрізняти радянським теоретикам права “буржуазну правову культуру”, “соціалістичну правову культуру” тощо.

Правова ідеологія, однак, це система правових і співвіднесених з ними цінностей, які стали втіленням варіанту загальнолюдських цінностей в конкретному суспільстві.

Зазвичай теоретики радянської теорії держави і права ототожнювали правову ідеологію та партійно-політичну ідеологію комуністичної партії. І хоч ця традиція відійшла в минуле, варто прийняти точку зору, згідно якої правова культура особистості має певне *ідейне ядро*. Філософський підхід може без теоретичних ускладнень залучити до такого ідейного ядра провідні політико-правові ідеї певного суспільства на конкретному етапі його історичного розвитку, зумовлені культурою суспільства моральні ідеали та цінності, визнані суспільством оцінки позитивних способів діяльності особистості тощо.

Іншим структурним компонентом виступає соціально-правова психологія особистості. Є. В. Аграновська вважає, що на формування правової психології впливають загальні соціальні умови (державний лад, економіка, політика тощо) [10; 22]. На зміст *правової психології* особистості справляє вплив також спілкування, через яке відбувається становлення свідомості, накопичується загальний соціальний та конкретно-правовий досвід. Через спілкування за допомогою взаємовпливу, наслідування, запозичення люди обмінюються інформацією стосовно різноманітних суспільних явищ та процесів (почуттями, емоціями тощо). В спілкуванні відбувається взаємний обмін досвідом, передача манер, звичок, навичок і навіть стилю життя. Так звані правові емоції також відіграють значну роль – психологічна та інтелектуальна нерозвинутість особистості має проявом і негативні правові емоції, що призводить до антисоціальної поведінки (хуліганства, злочинів).

В цьому елементі вирізняють також групову правову психологію та психологічний стан особистості. “Ідеологічне та психологічне присутне у всіх проявах правової культури особистості. Процес пізнання і формування правових ідей, принципів неможливий без соціально-психологічних компонентів” [10; 22].

у вітчизняній традиції правова культура особистості розглядалась як різновид правової свідомості і переважно як інтелектуальне явище. При цьому виділялись передусім такі його елементи: знання права особистістю, усвідомлення смислу і спрямованості законів та інших правових актів, формування почуття поваги до них, почуття законності та справедливості. В зв’язку з розвитком соціологічних та психологічних досліджень згодом з’являється можливість виділити більш широке коло компонентів правової культури, це ж стимулювало дослідницький інтерес до правової культури особистості, який найбільш повно узагальнила Є. В. Аграновська.

Один із основних компонентів правової культури особистості – суб’єктивнопсихологічне ставлення до прав і обов’язків, їх практичне здійснення в правовій діяльності. Саме через нього виявляється ставлення до законності, правопорядку, правових основ життя. При такому підході під поняттям правової культури особистості розуміється “система поглядів, оцінок, переконань, настанов відносно важливості та необхідності юридичних прав та обов’язків, які опосередковують ставлення особи до правового життя суспільства, визначають її правову поведінку” [11; 18]. Прикметно, що при включенні елементів правової свідомості у поняття правової культури особистості, Є. В. Аграновська визнає перше більш широким поняттям, вважаючи правову культуру результатом виховання правосвідомості, її вищим ступенем. “Правова свідомість особистості – це погляди, уявлення і переконання стосовно сутності, принципів права, законності,

правопорядку” [12; 18]. Ця явна суперечність виправдовувалась в радянській теорії права тим, що правосвідомість формується під впливом суб’єктивних і об’єктивних факторів, а тому може бути “суперечливою, вміщувати як позитивні, так і негативні погляди, переконання, оцінки” [12; 19]. Тобто, правова культура особистості поставала категорією більш *ідеологічною*, ніж поняттям теорії права чи теорії культури – “соціалістична культура особистості – це лише *позитивні* (виділено нами – О. Л.) погляди, оцінки, мотиви, настанови, котрі лежать в основі правомірної та соціально-активної поведінки” [12; 19]. Однак, якщо визнавати змістом правової культури особистості не тільки правові, але й інші цінності, то не всі з них можуть бути по трактовані як правомірні з офіційної, пануючої точки зору в суспільстві. Так ідеї природного права довгий час сприймалися системами права європейських країн як релігійно-політичні концепції, що зазіхають на існуючий правопорядок. Лише багатовікова боротьба за їх визнання зробила їх частиною правової культури західної цивілізації і частиною правової системи також.

Тому поняття правової культури особистості, може бути вдало розкрито лише через права, свободи і обов’язки, які виражають особистісний аспект права. Завдання правової культури особистості – пізнавати, усвідомлювати, оцінювати правову дійсність на основі особистих переконань, поглядів та почуттів [13; 27]. Це робить її не сукупністю поглядів на право, а активною частиною правової культури суспільства. Дуже важливим моментом для правової культури особистості є ставлення до прав, свобод та обов’язків, наявних чи відсутніх у правовій дійсності конкретного суспільства.

Права і свободи особистості – це її соціальні вимоги щодо певних умов існування, це також можливості, за допомогою яких особистість долучається до публічної сфери життя суспільства. Обов’язки – комплекс вимог, що висуває суспільство до особистості, для забезпечення норм функціонування суспільства. “Права, свободи і обов’язки громадян одночасно слугують юридичною формою свободи, якою володіє особистість” [13; 27].

Розуміння свободи особистістю лежить в основі соціальної поведінки людини та майже всіх проявів її культурної діяльності. Вона проявляється в можливості вибору рішень, здійснення певних дій, в праві розраховувати на відповідну правомірну поведінку оточуючих, можливості вибору власного життєвого шляху. “Здатність людини обрати те чи інше рішення і прийняти його, обрати певну форму поведінки умова і прояв свободи” [14; 20]. Права і обов’язки слугують системою орієнтирів, що регулюють поведінку громадян, їх взаємовідносин одне з одним, з державою та суспільством. Високий рівень правової культури особистості є неодмінною умовою належного втілення прав, свобод і обов’язків – юридичної форми виразу і закріплення свободи особи. І навпаки, високий рівень правової культури особистості неможливий в суспільстві, яке пригнічує особистість, обмежує її права і свободи, натомість накладаючи на неї непосильний тягар правових обов’язків.

Правова культура особистості розрізняє *три типи поведінки*: правова активність, правова індиферентність та правовий нігілізм. Це передбачає розрізнення належного чи неприпустимого виконання основоположних завдань правової культури особистості. Перше завдання *вироблення ціннісно-нормативної” орієнтації*

особистості в правовій сфері, регуляція її поведінки, діяльності в цілому [15, 28]. Таким чином, правова культура особистості стає опосередковуючою ланкою між правовою реальністю та правовою поведінкою особистості. Друге завдання правової культури особистості – *координувати і погоджувати суспільні та особисті інтереси, мотиви і цілі*.

Перший тип поведінки властивий особистості з високим рівнем правової культури, що проявляється в гармонійному використанні прав, свобод і обов'язків людини і громадянина. Він також відзначається високим рівнем ціннісно-нормативної наповненості всіх сторін діяльності такої особистості, намагання максимально узгодити її з вимогами суспільства до своїх членів, більше того – покращити суспільні відносини за допомогою правових методів (наприклад, політики, юристи, судді ін.).

Другий тип поведінки характеризується певною байдужістю до правових аспектів, тому *вироблення ціннісно-нормативної орієнтації особистості*, регуляція її поведінки, діяльності в цілому буде включати не правові цінності та принципи. Це можуть бути релігійно-моральні цінності та норми, які визнає певне суспільство і правова культура особистості буде не високою. Друге завдання культури особистості *координувати і погоджувати суспільні та особисті інтереси, мотиви і цілі* може виконуватись таким індивідом достатньо успішно, тому не буде викликати соціальних санкцій (наприклад, релігійні діячі, представники мистецтва).

Нарешті, *третій тип* поведінки і правової культури особистості заслуговує на окремий розгляд, оскільки є надзвичайно небезпечним для суспільства.

Отже, до правової культури входить “не тільки знання права, але й ставлення особистості до правових явищ як прояв її загальної політичної орієнтації, моральної свідомості і, крім того, як специфічне ставлення до деяких правових цінностей законності, правопорядку, механізму державного управління” [16; 124].

Структура правової культури особистості вміщує елементи *загального, особливого та одиничного*. В першу чергу правова культура є формою *загальної* культури суспільства, тому вона містить загальні *морально-правові* ідеї, політико-правові ідеали та принципи. *Особливе* в правовій культурі особистості залежить від належності людини до певної соціальної групи, від освітнього рівня, професійної належності і відповідного стилю життя. І, нарешті, *індивідуальний* елемент правової культури особистості – це зумовлені індивідуальними характеристиками схильності, уподобання, емоції, почуття та світогляд відносно правових аспектів життя та діяльність особистості, пов'язана з правовими її вимірами. Якщо ця діяльність не вступає в суперечність з загальною правовою системою, вона розглядається суспільством як позитивна. В разі поведінки особистості всупереч правовим засадам наявного суспільства така діяльність розглядається як не правова.

Саме тому правова культура особистості дозволяє координувати і погоджувати суспільні та особисті інтереси, мотиви і цілі. Поведінка індивіда в правовій сфері визначається взаємодією суспільних та особистих начал, а також характером інтересів, цілей, мотивів особистості. Особистість може виконувати приписи суспільства і поділяти їх. Особистість може виконувати приписи права, але не розділяти їх суспільну значущість. Нарешті, особистість може не виконувати приписів суспільства і заперечувати їх цінність. Тоді суспільство і правова культура стикається з явищем правового нігілізму.

Використані джерела:

1. Правова культура // Юридична енциклопедія : в 6 т. / редкол. : Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. – К. : “Укр. енцикл.”, 1998. – Т. 5. – 2003. – 736 с. – С. 537.
2. Правова культура і громадянське суспільство в Україні: стан і перспективи розвитку : матеріали міжнар. наук. конф., м. Харків, 12 жовт. 2007 р. / редкол. : Ю. Л. Бияк, І. В. Яковюк, Г. В. Чапала. – Х. : Право, 2007. – 216 с.
3. Серов І. Л. Основы правовой культуры гражданина России : уч. пособие. / Г. Л. Серов. – М. : Изд-во МИЗПУ, 1996. – 208 с.
4. Правова культура і підприємництво / В. М. Селіванов (ред.). – К.-Донецьк : Ін-т приват. права підприємництва АПрН України, 1999. – 280 с.
5. Семитко А. Л. Правовая культура социалистического общества: сущность, противоречия, прогресс / А. М. Семитко. – Свердловск : Изд-во Урал. ун-та, 1990. – 176 с.
6. Семитко А. Л. Правовая культура социалистического общества: 1990. – 176 с.
7. Потопейко Д. А. Правосознание как особое общественное явление / Д. А. Потопейко. – К. : Наукова Думка, 1970. – 112 с.
8. Потопейко Д. А. Правосознание как особое общественное явление кова думка, 1970. – 112 с.
9. Аграновская Е. В. Правовая культура и обеспечение прав личности / Е. В. Аграновская – М. : Наука, 1988. – 145 с
10. Аграновская Е. В. Правовая культура и обеспечение прав личности / Е. В. Аграновская. – М. : Наука, 1988. – 145 с
11. Аграновская Е. В. Правовая культура и обеспечение прав личности. – М. : Наука, 1988.
12. Аграновская Е. В. Правовая культура и обеспечение прав личности. – М. : Наука, 1988.
13. Аграновская Е. В. Правовая культура и обеспечение прав личности. – М. : Наука, 1988.
14. Аграновская Е. В. Правовая культура и обеспечение прав личности. – М. : Наука, 1988.
15. Аграновская Е. В. Правовая культура и обеспечение прав личности. – М. : Наука, 1988.
16. Кудрявцев В. Н. Право и поведение / В. Н. Кудрявцев. – М. : Юрид. лит., 1978. – 192 с.

Лукаш Е. Л. Правовая культура личности: структурно-функциональный анализ

Анализируется понятие и основные составляющие части правовой культуры, в частности, правовое сознание (идеология и психология), правовые чувства и воля, правовая деятельность.

Ключевые слова: человек, культура, право, правовая культура, правовая идеология, правовая психология, правовое воспитание.

Lukash E. L. Legal culture of the person: the structurally functional analysis

Is analyzed concept and the basic making parts of legal culture, in particular, legal consciousness (ideology and psychology), legal feelings and will, legal activity.

Keywords: the person, culture, the right, legal culture, legal ideology, legal psychology, legal education.